

Türkiye ve Tanzimat “Devlet-i Osmaniye’nin Târih-i Islahatı 1826’dan 1882’ye”

Eduard Philippe Engelhardt

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, 475 sayfa, ISBN: 978-605-155-594-2

Salih AKIN*

“Türkiye ve Tanzimat”, toplamda 3 kısım, 70 bâb, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu sureti, Islahat Fermân-ı Hatt-ı Hümayûnu sureti ve Vilâyât Kanunu’ndan oluşmaktadır.

Eser, Fransız sefir ve aynı zamanda bir hukuk adamı olan Eduard Philippe Engelhardt tarafından kaleme alınmıştır. Yaklaşık 20 yıla yakın bir süre boyunca diplomatik faaliyetler içinde bulunan Engelhardt, özellikle 1882 yılına kadar yaşanan önemli olayları konu almıştır. Kitaba da adını veren Gülhane Hatt-ı Hümayûnu hakkında derinlemesine tespitlerde bulunmuştur.

İstanbul vilâyeti Maârif Müdürü ve Mâliye ve Sultanî Mektepleri Tarih-i Osmanî muallimi Ali Reşad'ın mütercimliğini yaptığı eserin dilini Erol Kılınç sadeleştirmiş ve eser Ötüken Neşriyat tarafından tekrar basılmıştır.

1826-1853 yıllarını kapsayan ilk bâbda yeniçerilerin imhasını konu alan yazar, bu sürecin Sultan II.Mahmud'un tahta çıkışından itibaren önceleri el altından daha sonra ise aktif bir şekilde yürütüldüğünü aktarmakta. 15 Haziran günü cereyan eden olay esnasında Dersaadet'te 6-7 bin yeniçerinin öldürüldüğü, Sultan II.Mahmud'un mevcudiyetini tehlikeye atarak bu işe giriştiği üzerinde durulmakta ve tüm şöhretini kazanmasında en büyük payın yeniçeriler ile olan mücadelesinde olduğu vurgulanmakta.

Tüm bu kaos ortamında Sultan II.Mahmud'un indirilmesinin memleketi tehlikeye atacağını savunan Engelhardt, Avrupai tarzda nizamlı bir şekilde talimlerini yapan yeni ordunun ise halkın beğenisini topladığını belirtmekte. Yazar, Sultan II.Mahmud'un Büyük Petro'yu taklit ettiğini söylese de aynı bölümde Sultan'ın tüm düşüncelerinin şahsına ait olduğunu söyleyerek adeta kendi ile çelişmekte olduğunu belirtmeliyim. Osmanlı Devleti'nin dahili ve harici kuvvetlere karşı aciz olduğuna değinirken ise Kavalalı'nın çıkardığı zorluklara dikkat çekmekte. Kavalalı'ya karşı devletin Batılı devletlerle giriştiği ittifakların haklın nazarında hoş karşılanmadığı da Engelhardt'ın tespitleri arasında yer almakta.

Tanzimat'ın ilanı onun için bir inkılâptı. Hatta bu, Müslümanların en samimi ve en derin duygularını şiddetle yaralamıştı. Ancak 1845 yılına değin bu ferman Diyarbekir, Erzurum ve Yanya'da uygulanmamış, bu tarihten sonra tabi tutulmuşlardır.

1849 yılı itibariyle Osmanlı askeri kadrosuna dikkat çeken Engelhardt, yaklaşık 300.000 kişilik bir ordunun bulunduğunu belirtmekte. Eserin ilk kısmının sonlarına geldiğimizde genel bir değerlendirmede bulunan yazar, hazırladığı sorular ile birlikte eserin ikinci kısmına geçiş yapıyor. Kırım muharebeleriyle başlayan ikinci kısımda Engelhardt, Osmanlı'nın Ruslara karşı gösterdiği mukavemeti, var olan redif teşkilatına bağlamakta. Ona göre Türk askeri şecî, kanaatkâr ve dayanıklıdır ve bu nitelendirmelerin herkesçe kabul edilmektedir. Bâbîâli daima İslam unsurunun Hristiyanlara üstünlüğünün elzem bir gereklilik olduğunu düşünür.

Dönem itibariyle Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahil hareketleri konusunda da görüşlerini belirten yazar, yaşanan ekonomik çalkantılara da bir parantez açmakta. Hatta öyle ki kaynaklar tamamen kurumuş, askere maaşın dahi ödenemediği bir dönem yaşanmıştı.

1856 Hatt-ı Hümayûnu içinde Vilayetler Kanunu'nu dikkate şayan olarak nitelendiren Engelhardt, bir değerlendirmede de bulunuyor. Sultan Abdülmecid'in ölümünün ardından tahta geçen Sultan Abdülaziz için idarede olan aşırı hırs ve hevesini sakıncalı bulan sefir, bu davranışlarının bir cinnet alameti olarak görüldüğünü ve hükümetin döneke ve kararsız bir hükümdara kaldığını aktarmakta. Ayrıca Sultan Abdülaziz'in inatçı ve şiddetli olduğunu da sözlerine eklemekten çekinmiyor.

Osmanlı'nın özellikle de Avrupa topraklarında yaşayan tebaasının iç işlerine fazla müdahil olmadığını ve bu nedenle de refah içinde hakim olduğunu belirten yazar, aşına olduğumuz hoşgörü politikasını da doğrular nitelikte görüşler belirtmiştir. İlk kısmın sonunda olduğu gibi genel bir değerlendirme yaparak kitabın üçüncü ve son kısmına geçiş yapıyoruz.

1868 ile 1882 yılları arasında gerçekleşen olayların konu alındığı üçüncü bölümde, Maârif-i Umûmiye Teşkilatı'nın kuruluşu ve buna karşı en kuvvetli hasmın ise ulemâ olduğunu belirten Engelhardt, bu durumu yıllardır ulemâ üzerinde olan eğitim imtiyazının artık kalkacak olmasına bağlamaktadır. Girit isyanı ile birlikte orduda var olan noksanlıkların açığa çıktığını düşünen yazar, eksikliği teçhizatta değil orduların idaresinde olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca Gayrimüslim ahali üzerinde de tespitlerde de bulunmuştur.

Zamanla yabancı devletlerin müdahil tavırlarının aleyhinde fikirler de cereyan etmekteydi. Bunun için kapitülasyonların kaldırılması gerektiği de düşünülmüştü. Pan-slavizm ve Pan-germenizme karşı İttihad-ı İslam hayali ortaya çıkmış ve herkes bunun için işe koyulmuştu. Ancak Engelhardt'a göre bu durum ihtirasları okşamaktan başka bir şey değildi.

1876 yılında ilan edilen Kânun-ı Esâsî'nin o tarihten önce ıslahata mani olan etmenleri ortadan kaldırdığını kabul eden yazar, hükümdarın idaresinin artık sınırlandırıldığını da aktarmakta. 1877 yılında cereyan eden savaş esnasında Bâbıâli'nin gönüllüler ordusu kurduğunu ve bunların tıpkı alaylı askerler gibi muntazam bir hal aldıklarını da belirtmekte. Ayrıca cereyan eden savaş sonunda Ayastefanos'ta Rusların bir operatör gibi davrandığını, Osmanlı'nın ise korkudan titrediği üzerinde durmaktan çekinmiyor. Eserin sonlarına geldiğimizde bizleri Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Vilâyât Kânunu'nun metinleri karşılamakta.

Sonuç olarak 1826 yılından 1882 yılına kadar olan süreçte yaşanan önemli olayları kaleme alan Engelhardt, bu vesile ile yaşanan olaylara farklı bir bakış açısıyla bakmamıza imkan sağlamıştır. Katıldığım ve katılmadığım söylemleri olmakla beraber, olaylar karşısında gayrimüslim bir bireyin veya bir devlet görevlisinin düşüncelerini öğrenmiş oldum. Kitapta dikkatimi çeken ve değinmeden

geçemeyeceğim noktalardan ilki kitapta görsel materyalin yer almaması iken bir diğer nokta ise dilinin sadeleştirilmesine rağmen halâ ağır bir yapıda olması diyebilirim. Akademik olarak incelemekten ziyade farklı okumalar yapmak isterseniz, eserin dili sizi biraz da olsa yoracaktır. Ancak dönem itibariyle yaşanan olayları merak edenler ve bakış açısını değiştirmek isteyenler için önerebileceğim bir eser olduğunu söyleyebilirim.